

Maatschappelijk rendement met landbouw-talent. Ruimte voor boeren en stedelingen - Eva Kerselaers, Elke Vanempten, Anna Verhoeve en Elke Rogge

Tegen 2020 zou meer dan 80% van de Europese bevolking in steden wonen. Hoe groter de steden, hoe belangrijker de rol van open ruimte in en om de stad. Zeker in sterk verstedelijkt Vlaanderen staat open ruimte echter steeds meer onder druk. Eén van de interne transformaties die daarbij een rol speelt is het gebruik van landbouwland door tuinen, hobbydieren en niet-agrarische economische ondernemingen. Onderzoeksdata tonen dat deze niet-landbouw-activiteiten een aanzienlijk percentage (gemiddeld 14,2%) van de landbouwruimte in Vlaanderen innemen. Dit creëert druk op het landbouwkundig functioneren, maar evengoed op andere vitale functies die open ruimte voor de maatschappij vervult. Een maatschappelijk debat dringt zich dan ook op: waar willen we naartoe met onze voedselproductie, waar kunnen nieuwe woonplekken nog vorm krijgen, hoe gaan we om met niet-agrarische ondernemingen in agrarisch gebied, en welke plaats krijgen activiteiten zoals tuinen en paardenweides?

Het lijkt duidelijk dat open (landbouw)ruimte vrijwaren een algemeen maatschappelijk belang is, maar een evidentie is het allerm minst. Nadenken over hoe individuele doelstellingen uit recreatie, natuurontwikkeling, voedselproductie, ruraal ondernemerschap, ... samengebracht kunnen worden tot een sterker geheel is cruciaal, net als ruimte voor creatief experiment om via co-productie synergiën en collectieve winsten te doen ontstaan. Dergelijke synergiën worden reeds verkend binnen de 'Pilotprojecten Productief Landschap', een intensief begeleidingstraject met inzet van ontwerpend onderzoek voor innovatieve landbouw met een duidelijke ruimtelijke impact en maatschappelijke meerwaarde. Op die manier creëert landbouwtalent maatschappelijk rendement: de landbouw neemt een centrale rol op, als producent van voedsel, maar ook als beheerder van de publieke ruimte.

Maatschappelijk rendement met landbouw-talent

Ruimte voor boeren en stedelingen

Eva Kerselaers, Elke Vanempten, Anna Verhoeve en Elke Rogge

Stellingen

- 14,2% van de landbouwruimte wordt ingenomen door niet-agrarische functies.
- Enkel op basis van correcte data over het feitelijk ruimtegebruik in Vlaanderen kan het maatschappelijk debat rond het aansturen van deze functies gevoerd worden.
- De huidige strategieën voor het behoud van open ruimte en/of landbouwruimte bieden geen waterdichte garanties. Een evaluatie van de huidige strategieën en beleidsinstrumenten dringt zich op.
- Behoud van de open ruimte is een gezamenlijke uitdaging, zowel voor voedselproductie, recreatie als biodiversiteit.
- Ruimte voor experiment is noodzakelijk. De Pilotprojecten Productief Landschap tonen aan dat ook individuele actoren zoals de boer, stedelingen, tuineigenaars, paardenliefhebbers en ondernemers een rol kunnen spelen in het kwalitatief vormgeven van de open ruimte.

Bekijk het filmpje over dit onderzoek! (<http://www.ilvo.vlaanderen.be/language/nl-BE/NL/Pers-en-media/Videos/Open-ruimte-open-blik#.VvQDMsv2a70>)

Maatschappelijk rendement met landbouw-talent

Ruimte voor boeren en stedelingen

Inleiding

Steden groeien in ijltempo. Voorspellingen tonen dat tegen 2020 meer dan 80% van de Europese bevolking in steden zal wonen (EEA, 2006). Hoe groter de steden worden, hoe belangrijker de rol van de open ruimte zowel in als rond de stad. Deze open ruimte, en zijn stads nabije landbouw, vormen immers de groene long voor de steden. Ze zijn belangrijk in het licht van klimaatverandering, om het hitte-eilandeffect te temperen of overstromingen op te vangen. Ze zorgen voor biodiversiteit en vormen het landschap waarin stedelingen ontspannen en recreëren. Bovendien produceren deze ruimtes voedsel voor de inwoners van de stad. Hoewel we niet verwachten dat de open ruimtes in en rond steden aan de volledige voedselbehoefte van een stad kunnen voldoen, zien we wel een vernieuwde interesse vanuit de steden in voedselproductie. Stedelingen willen steeds vaker betrokken zijn bij de productie van hun voedsel. Getuige daarvan de vele stadslandbouwinitiatieven en de lokale voedselstrategieën (“local food strategies”) die overal ter wereld en ook in Vlaanderen worden opgevoerd.

Nochtans staat - zeker in het sterk verstedelijkte Vlaanderen - open ruimte steeds meer onder druk. Vruchtbare gronden en gezonde bodems worden gestaag gebetoniseerd en ingenomen door allerlei activiteiten. Eerder onderzoek toonde dat dagelijks ongeveer zes hectare open ruimte zou ingenomen worden door bebouwing (Poelmans et al., 2014). Als we niet ingrijpen versnippert en verdwijnt onze open ruimte aan een snel tempo. In deze bijdrage focussen we op een andere transformatie die een belangrijke rol speelt als het gaat over open ruimte: het gebruik van landbouwland door tuinen, hobbydieren en niet-agrarische economische ondernemingen. We introduceren hiervoor de term ‘virtueel landbouwland’: het agrarisch bestemd gebied dat in de feiten een niet-agrarisch landgebruik heeft. Met de term ‘virtueel’ verwijzen we naar de discrepantie tussen het feitelijk landgebruik en de oppervlakte-cijfers zoals weergegeven in ruimteboekhoudingen. We geven cijfers die het ruimtelijk belang van deze niet-agrarische ruimtegebruiken aantonen en roepen op tot een maatschappelijk debat rond het aansturen van deze activiteiten. Vervolgens gaan we op zoek naar creatieve oplossingen voor de open ruimte. Hoe kunnen landbouwers bijdragen aan het behoud van open ruimte? Wat kunnen individuele tuineigenaars, paardenliefhebbers en rurale ondernemers doen? Hoe kunnen we dankzij experimenten en de kracht van het voorbeeld –zoals de Pilotprojecten Productief Landschap- knelpunten in kaart brengen, maar vooral ook inspireren?

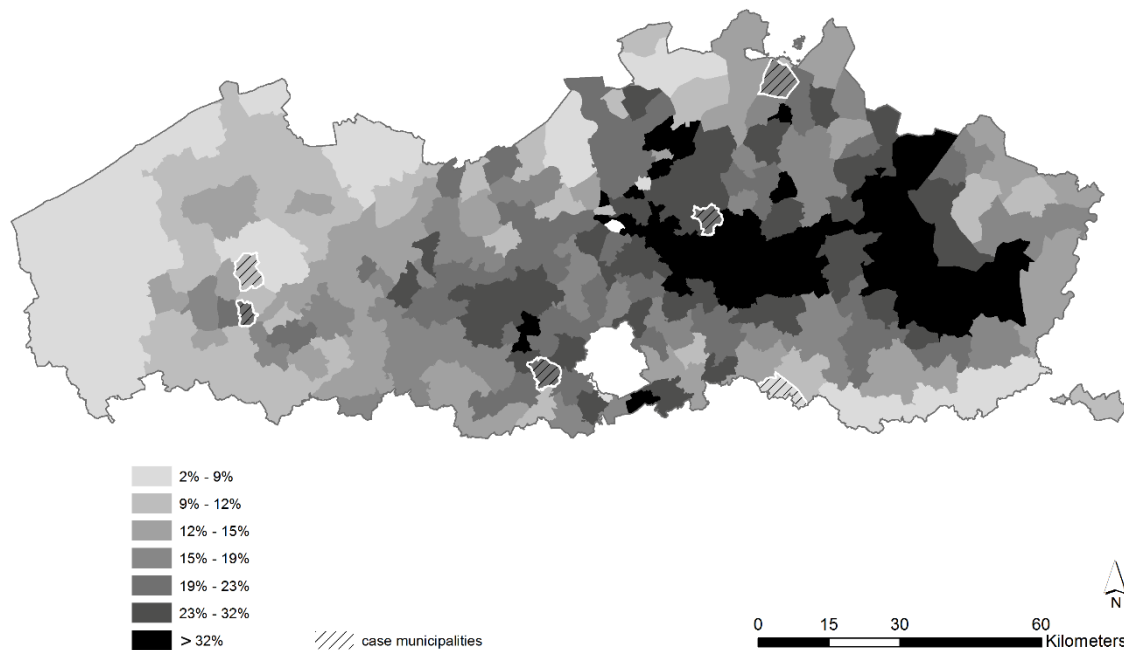
1. Virtueel landbouwland

Residentialisering, verrommeling, vertuining, verpaarding, ... Het zijn slechts enkele van de termen die gebruikt worden om de verandering (bedreiging?) van onze open ruimte te beschrijven. In recent onderzoek probeerden we meer grip te krijgen op deze transformaties: Hoe belangrijk zijn deze transformaties in termen van oppervlakte? En komen ze overal in Vlaanderen (in gelijke mate) voor?

1.1 Resultaten

Ons onderzoek (Verhoeve et al., 2015) toont dat gemiddeld 15% van het agrarisch bestemd gebied geen geregistreerd landbouwgebruik kent. Het is dus ‘Virtueel landbouwland’. Dit percentage verschilt

van gemeente tot gemeente (Fig. 1). We zien duidelijk hogere percentages in de provincie Antwerpen en het noorden van de provincie Vlaams-Brabant en lagere percentages in de provincie West-Vlaanderen, met name in de Westhoek, en in het noorden van de provincie Oost-Vlaanderen.

Figuur 1: Het aandeel van het agrarisch bestemd gebied dat géén geregistreerd landbouwgebruik kent, is gemiddeld 15%. Het percentage verschilt binnen Vlaanderen van gemeente tot gemeente (Bron: Verhoeve et al., 2015)

Een gedetailleerd morfologisch onderzoek in vijf Vlaamse gemeenten wijst op een grote diversiteit aan landgebruiken binnen het agrarisch bestemd gebied. We zien natuur en bos, tuinen, niet-agrarische economische activiteiten (NAEA) en andere gebouwen. Gemiddeld zouden tuinen 6,2% van het agrarisch gebied innemen, niet-agrarische ondernemingen 0,9%, natuur 0,4% en bos 1,5%. Samen goed voor 10,7% van het agrarisch gebied (Tabel 1). In het onderzoek van Verhoeve et al. (2015) werd niet onderzocht welke oppervlakte paardenweides innemen, maar volgens berekeningen op basis van het onderzoek van Bomans (2011) zou 7% van het agrarisch gebied gebruikt worden als paardenweide. Tabel 1 toont de cijfers per gemeente. We zien daarbij grote intergemeentelijke verschillen. De uitdaging is dus voor elke gemeente en regio anders.

Tabel 1: Overzicht van de niet-agrarische landgebruiken in agrarisch bestemd gebied binnen 5 case studie gemeenten (Bron: Verhoeve et al., 2015)

	Niet-agrarisch landgebruik (% van het agrarisch bestemd gebied)							Agrarisch landgebruik (% van het agrarisch bestemd gebied)					Ongekend
	Natuur	Bos	Tuin	NAEA *	Gebouw	Ander	Subtot.	Serre	Akker	Weiland	Agrarisch gebruik**	Subtotaal	
Berlaar	0,5	2,2	6,8	1,05	0,1	2,4	13,0	0,87	1,87	6,2	77,5	86,4	0,5
Hoegaarden	1,5	0,6	1,8	0,1	0,0	0,9	5,0	0,09	1,38	1,1	92,1	94,7	0,3
Ingelmunster	0,0	0,2	9,9	2,3	0,4	3,2	16,0	0,13	1,39	3,2	78,6	83,3	0,7
Lennik	0,0	2,2	10,04	0,7	0,1	0,6	13,7	0,01	1,57	7,3	77,1	86,0	0,4
Merksplas	0,2	3,6	4,2	0,5	0,2	1,1	9,9	0,20	1,77	2,5	85,0	89,5	0,6
Pittem	0,0	0,2	4,4	0,9	0,2	1,1	6,9	0,19	0,79	1,5	90,5	93,0	0,1
Average	0,4	1,5	6,2	0,9	0,2	1,5	10,7	0,2	1,5	3,6	83,5	88,8	0,4

*NAEA = niet-agrarische economische activiteit

** Geregistreerd agrarisch gebruik volgens de ALV-databank, dit aandeel werd niet meegenomen in de morfologische studie.

Vaak wordt gedacht dat deze transformaties “typisch Vlaams” zijn, maar dat is niet zo.

Literatuuronderzoek leert ons dat men in heel West-Europa geconfronteerd wordt met een toenemend niet-agrarisch landgebruik op het platteland. Dit zowel in dicht bevolkte en sterk verstedelijkte regio's zoals Nederland (van der Vaart 2005; Markantoni and Strijker, 2012) en Denemarken (Busck et al., 2008; Præstholm and Kristensen, 2007), als in minder dichtbevolkte gebieden zoals in Spanje (Dal Sasso and Caliendo, 2010) en Zweden (Olsson et al., 2015). Daarbij wordt gewezen op vergaande socio-economische veranderingen door de toegenomen aanwezigheid van deze niet-agrarisch landgebruiken.

1.2 Methodologie

Dit onderzoek vertrok vanuit de vaststelling dat slechts een deel van het agrarisch bestemd gebied ook daadwerkelijk een geregistreerd landbouwgebruik heeft. Om inzicht te verkrijgen in het feitelijk landgebruik van de agrarisch bestemde percelen die géén geregistreerd agrarisch landgebruik hebben (in de ALV-databank), werd gebruik gemaakt van een morfologische analyse. Daarbij werden de discordante percelen systematisch morfologisch onder de loep genomen door simultane luchtfoto en Google Streetview analyse. Dit dubbel perspectief, vanuit de lucht en van de straat, liet toe een gedetailleerde kartering te maken van het feitelijk landgebruik in zes gemeenten in Vlaanderen: Berlaar, Hoegaarden, Ingelmunster, Lennik, Merksplas en Pittem. Bij de verwerking kwamen volgende hoofdcategorieën in beeld: natuur, bos, tuin, niet-agrarische economische activiteiten, gebouwen, weiland, en akkerland.

Het beschreven onderzoek focust op het agrarisch gebied. Eenzelfde analyse zou kunnen gebeuren omtrent het werkelijk gebruik van groene bestemmingen. Ook daar zou dan de vraag gesteld kunnen worden wat de impact is van deze activiteiten?

1.3 Nood aan monitoring en beleid

Gegeven het aanzienlijke ruimtegebruik van deze niet-agrarische landgebruiken is het noodzakelijk om in de toekomst deze landgebruiken op te nemen in de monitoring van het landgebruik (evoluties). De bestaande monitoring m.b.t. ruimtegebruik dient in de toekomst zodanig georganiseerd te worden

dat dit ‘verdoken’ of ongeplande ruimtebeslag ook wordt gecapteerd. Inzicht in de evoluties van deze niet-agrarische landgebruiken zullen een cruciale schakel vormen in het uitwerking van een effectief plattelandsbeleid, open ruimte- en landbouwbeleid. Inzicht in het feitelijk landgebruik versus het bestemd landgebruik geeft ook bijkomende inzichten op ‘druk’ op en ‘multifunctioneel’ gebruik van de open ruimte. De ontwikkelde methodes bieden bijgevolg mogelijkheden voor zowel de monitoring van het feitelijk ruimtebeslag, de druk alsook het multifunctionele gebruik van de open ruimte.

De cijfers over het niet-agrarisch gebruik van agrarisch bestemd gebied tonen dat de huidige strategieën voor het behoud van open ruimte en/of landbouwruimte geen waterdichte garanties bieden. Er is nood aan een evaluatie van de huidige strategieën en beleidsinstrumenten. De niet-agrarische activiteiten in agrarisch bestemd gebied creëren niet alleen een druk op het landbouwkundig functioneren, maar evengoed op andere vitale functies die de open ruimte voor de maatschappij vervult. We kennen allemaal wel plekken waar een grondwerker of transportfirma in een voormalige hoeve gehuisvest is en waar buitenopslag van machines en materiaal en/of vervoersbewegingen de leefbaarheid en omgevingskwaliteit onder druk zetten. Grote privé-tuinen door hoge hagen omzoomd zorgen ook voor een steeds meer gesloten landschap.

Een maatschappelijk debat dringt zich dan ook op: waar willen we naartoe met onze voedselproductie, waar kunnen nieuwe woonplekken nog vorm krijgen, hoe gaan we om met niet-agrarische economische ondernemingen in het agrarisch gebied en welke plaats krijgen veelal private activiteiten zoals tuinen en paardenweides? Dit hoeft niet per sé te betekenen dat deze ruimtegebruiken ongewenst zijn. Maar men kan zich bijvoorbeeld wel de volgende vragen stellen: Moeten deze landgebruiken ingeperkt worden? Kunnen we ze sturen naar gepaste locaties? Kunnen we individuele eigenaars stimuleren om een meerwaarde te bieden voor de open ruimte en de collectieve doelstellingen (bijvoorbeeld aantrekkelijk landschap, hoge biodiversiteit, lokale voedselproductie, ...). En hoe doen we dit? Een pasklaar antwoord op deze vragen kunnen we vandaag niet bieden en zal nog heel wat onderzoek vergen. Maar laat ons starten door samen na te denken over waar deze activiteiten het best passen en hoe we ze op een slimme en doelbewuste manier kunnen inzetten.

2. Zoektocht naar creatieve oplossingen

Het lijkt duidelijk dat de resterende open ruimte vrijwaren van de negatieve impact van een verdere verstedelijking een algemeen maatschappelijk belang is, maar een evidentie is het allerminst. Heel wat actoren hebben nochtans een gedeelde verantwoordelijkheid in het behouden en versterken van een vitaal platteland. Beleidsmakers en stedenbouwkundigen bijvoorbeeld kunnen een belangrijke bijdrage leveren door hun stedelijke perspectief te verruimen en steden te beschouwen als onderdeel van een veel ruimer ecosysteem. Maar ook landbouwers en andere individuele grondeigenaars kunnen hun steentje bijdragen. Door individuele doelstellingen uit recreatie, natuurontwikkeling, voedselproductie, ruraal ondernemerschap, en andere samen te brengen kan een sterker geheel gecreëerd worden. De inzet van creatief denken samen met heel wat andere partners in nieuwe vormen van co-productie kan synergiën en collectieve winsten doen ontstaan. Dergelijke synergiën worden vandaag reeds verkend binnen de ‘Pilotprojecten Productief Landschap’. Deze projecten streven er naar maatschappelijk relevante innovaties binnen de landbouw met een duidelijke ruimtelijke impact te realiseren. We zijn ervan overtuigd dat er meer van dit soort creatieve denkoefeningen nodig zijn waarbij expertise uit verschillende hoeken wordt samengelegd en waar mensen over het muurtje durven kijken en vastgeroeste ideeën over “de anderen” kunnen loslaten.

2.1 Maatschappelijk rendement door landbouwtalent

Het behoud van de open ruimte kan mee gemaakt en gerealiseerd worden via de landbouwer. Vandaag gebruiken landbouwers zo'n 45% van de Vlaamse oppervlakte. Indien deze oppervlakte op een duurzame manier bewerkt wordt, kan het behoud van landbouwgrond dus een belangrijke bijdrage leveren aan het behoud van open ruimte. Op die manier creëert landbouwtalent maatschappelijk rendement: de landbouw neemt daarbij een centrale rol op, als producent van lokaal voedsel, maar ook als beheerder van de open ruimte, als leverancier van een interessant landschap, als betrokkene in de plattelandsgemeenschap, als producent van groene energie, ... We zien steeds meer initiatieven waarbij landbouwers deze richting inslaan, of waarbij nieuwkomers een landbouwbedrijf opstarten volgens deze principes.

Helaas blijken landbouwers geen Superman of Supervrouw. Bij de zoektocht naar verduurzaming en verbreding botsen ze op heel wat hindernissen. Een vergelijkend onderzoek naar stadsnabije landbouw in Kortrijk en Gent bracht een aantal van deze hindernissen in beeld (Rogge et al., in press; Lierman et al., 2015). Eén hindernis is een gebrek aan expertise. Wanneer je pakweg een hoefwinkel start heb je een divers pakket aan kennis en talent nodig. Consumenten zorgen bijvoorbeeld niet altijd voor een constante afname. In de zomer, net op het ogenblik dat de landbouwproductie het grootst is, zijn ze massaal op vakantie. Op regendagen zullen ze niet langsgefietst komen. Hoe leid je dat in goede banen? Hoe kan je consumenten blijvend warm maken voor je product? En hoe zorg je er in de eerste plaats dat de consumenten op de hoogte zijn van je initiatief? Hoe maak je een onderbouwd marketing- en managementplan? Deze nood aan een verbrede kennis stelt zich natuurlijk niet alleen voor de verkoop van lokale producten maar ook voor elke vorm van innovatieve bedrijfsvoering zoals hoefvetoerisme, natuur- of landschapsbeheer, energieproductie,...

Een tweede hindernis is de financiering. Iets nieuw opstarten of een bestaande activiteit verduurzamen kost doorgaans heel wat geld, voor het aanpassen van gebouwen, voor nieuwe machines, voor professionele ondersteuning, voor landbouwgrond, ... Als er al middelen beschikbaar zijn, dan zijn die middelen vaak versnipperd over vele kleine subsidiekanalen en instanties. Daarenboven komt er vaak heel wat schrijftalent en papierwerk bij kijken alvorens je toegang krijgt tot deze middelen. En dan is er nog de tegenstrijdige en complexe wetgeving. Je mag bijvoorbeeld hoefvetoerisme uitbouwen, maar als die activiteit heel succesvol wordt en je verdient meer aan het hoefvetoerisme dan aan je landbouwproducten, dan wordt je een zonevreemde activiteit in agrarisch gebied. Of openbare instellingen zoals stadsscholen of ziekenhuizen die lokaal voedsel willen promoten komen in conflict met de Europese mededingingswet die "lokaal" niet toelaat als aankoopcriterium. Om dergelijke hindernissen op te lossen moeten bovendien vaak heel wat administraties samengebracht worden, wat niet altijd tot de mogelijkheden van een individuele ondernemer behoort.

Als we willen gebruik maken van het landbouwtalent moeten er dus nog hindernissen weggewerkt worden. De oplossingen die nu voorgedragen worden, vragen nog extra denkwerk en inspanningen. We moeten onze krachten bundelen en vanuit verschillende hoeken aan oplossingen werken.

2.2 De kracht van het individu

De cijfers die we in het eerste hoofdstuk op een rijtje zetten, tonen dat ook particuliere tuineigenaars, paardenliefhebbers en ondernemers samen een aanzienlijk deel van onze open ruimte bezitten en beheren. Tot op heden is er echter heel weinig aansturing van deze private lapjes grond. Nochtans moet het mogelijk zijn een aantal van de open ruimte doelstellingen te behalen door deze mensen meer

en beter te betrekken. We willen deze individuele actoren dan ook oproepen om actief bij te dragen aan het behoud van de open ruimte, aan een aantrekkelijk landschap, hoge biodiversiteit, lokale voedselproductie, ...

Hoe kunnen we dat doen? Door landeigenaars te beschouwen als een mogelijke partner in de realisatie van onze doelen. Door verschillende actoren met elkaar in contact brengen. Bijvoorbeeld landbouwers en paardeneigenaars laten overleggen waar er plaats is voor paarden, al dan niet in het landbouwgebied. Door tuinliefhebbers zonder tuin in contact brengen met tuineigenaars die geen tijd of zin hebben om hun tuin intensief te gebruiken. Door mensen die een CSA willen opstarten in contact te brengen met eigenaars van ongebruikte serres of grond nabij de stad. Door ecologisch tuinbeheer of landschappelijk aantrekkelijke en ecologisch waardevolle paardenweides te stimuleren. Door experimenteerimte te creëren voor innovatieve beleidsinstrumenten. Door ...?

Er is veel mogelijk als we de kracht van al die individuen samenbrengen. Maar er is nog werk aan de winkel om uit te zoeken hoe we dit kunnen stimuleren en aansturen in de gewenste richting. Eén van de manieren om dat te realiseren is alvast ruimte geven aan experiment.

2.3 Ruimte voor experiment: Pilotprojecten ‘Productief Landschap’

Zaken in verandering brengen en transformeren, betekent ook innoveren. Dat vergt durf, openheid, en ruimte voor experiment. Experimenten bijvoorbeeld die over de scheiding van stad en platteland heen werken. Kijkend naar Vlaanderen vandaag, maar ook historisch gezien, zijn stad en platteland, open en bebouwde ruimte, en de typische functies eraan verbonden niet noodzakelijk elkaars tegengestelden. Integendeel, het zijn cruciale delen van eenzelfde geheel. Open ruimte bijvoorbeeld is overal aanwezig, in de stad, op het platteland, en overal daartussenin. Hetzelfde geldt voor verstedelijking. De roep om een hernieuwde integratie van deze systemen en om een positief in plaats van defensief verhaal klinkt steeds luider. Onze hedendaagse ruimte vraagt om innovatieve en samenhangende antwoorden die de klassieke dogma's overstijgen. Laten we daarbij niet vergeten dat de eeuwenoude fysische, ecologische, landbouwkundige en landschappelijke logica's een waardevolle bron van kennis vormen die opnieuw ingezet kan worden. Er is bijgevolg nood aan ruimte voor experiment: beleidsruimte, ademruimte, en letterlijke ruimte.

De ‘Pilotprojecten Productief Landschap’ (Declerck et al 2014, Vanempten 2015) zijn een dergelijk experiment bestaande uit een intensief begeleidingstraject met inzet van ontwerpend onderzoek voor innovatieve landbouw met een duidelijke ruimtelijke impact en maatschappelijke meerwaarde. Daarbij worden bestaande werkwijzen en kaders kritisch tegen het licht gehouden, worden nieuwe vormen van co-productie verkend om synergiën en collectieve winsten te doen ontstaan, en wordt creatief denken in de vorm van ontwerpend onderzoek ingeschakeld om de zoektocht naar het moeilijke evenwicht tussen innovatieve maar realiseerbare oplossingen te begeleiden.

Voor deze Pilotprojecten sloeg een partnerschap bestaande uit het Team Vlaams Bouwmeester, het Instituut voor Landbouw en Visserijonderzoek (ILVO), het Departement Landbouw en Visserij, Ruimte Vlaanderen, en de Minister van Landbouw de handen in elkaar. Vijf projecten genieten intussen van een advies- en expertisebegeleiding met als doel concrete uitvoering van het innovatieproject. Dit zijn de dakserre van onderzoekscentrum Inagro op de REO Veiling in Roeselare, het landbouwpark Tuinen van Stene in Oostende, collectieve biooerderij De Kijfelaar in Herentals,

vleesveeboerderij Hoeve De Waterkant in Herk-de-Stad, en voormalige woonuitbreiding Stadslandbouw Maasmechelen.

De initiatiefnemers van deze projecten bestrijken het hele pallet van publieke tot private actoren, van gemeenten, publieke instellingen, tot individuele families en boeren. Bij de projecten zijn daarnaast ook heel wat andere actoren van diverse pluimage betrokken en mikken ze op heel verscheiden doelpublieken waaronder de stedeling, de tuinliefhebber, de recreant, de consument, de ondernemer.

Hoewel binnen deze Pilotprojecten de landbouwsector centraal staat, blijft de reikwijdte niet beperkt tot louter landbouw. Landbouw is een belangrijke gebruiker en beheerder van open ruimte, maar opereert niet in een vacuüm. Hoewel het huidige gebruik van de open ruimte vaak al zeer productief is, vallen er nog heel wat maatschappelijke winsten te halen door een meer geïntegreerde aanpak. Bijvoorbeeld door opzoeken van synergiën, het sluiten van kringlopen, en door allianties aan te gaan met de consument, de stedeling, maar evengoed tussen boeren onderling.

Dit traject toont aan dat ook individuele actoren zoals de boer, stedelingen, tuineigenaars, paardenliefhebbers en ondernemers een belangrijke rol kunnen spelen in het vrijwaren en beheren van open ruimte. Samen kunnen we een open ruimte creëren waar functies zoals voedselproductie, recreatie en biodiversiteit samengaan in plaats van elkaar verdringen. Een cruciale sleutel voor de toekomstige leefbaarheid van de steden ligt immer in het succes van de open ruimte.

Conclusies

Met de toenemende verstedelijking, neemt ook de rol en het belang van kwalitatieve open ruimte toe. Het verleden leert dat de bestaande strategieën voor het behoud van open ruimte en/of landbouwruimte (bijv bestemmingsplanologie en juridische afdwingbaarheid) echter geen waterdichte garanties bieden. Een evaluatie van de huidige strategieën en beleidsinstrumenten dringt zich bijgevolg op.

We stelden vast dat vandaag heel wat transformaties gaande zijn in de open ruimte die de kwaliteit ervan mogelijks hypothekeren, of die kansen bevatten die momenteel onderbenut zijn. Zo wordt bijvoorbeeld 14,2% van de landbouwruimte ingenomen door niet-agrarische functies. Dat hoeft niet direct een probleem te zijn, maar de monitoring ervan is fundamenteel om een goed beleid te kunnen uittekenen, voeren, en behouden. Bovendien vergt en verdient de vraag hoe met dergelijke transformaties omgaan wel enig debat. Enkel op basis van correcte data over het feitelijk ruimtegebruik in Vlaanderen kan het maatschappelijk debat rond het aansturen van dergelijke transformaties en functies ten gronde gevoerd worden. Het behoud van open ruimte is immers een gezamenlijke en dus maatschappelijke uitdaging, en belangt zowel voedselproductie, recreatie als biodiversiteit en vele anderen aan.

Niet alleen nadenken over hoe de individuele doelstellingen uit recreatie, natuurontwikkeling, voedselproductie, ruraal ondernemerschap, ... samengebracht kunnen worden tot een sterker geheel is cruciaal, maar ook het geven van ruimte voor creatief experiment. Experimenten kunnen immers voorlopers van effectieve verandering zijn. Via dergelijk creatief denken in co-productie kunnen synergiën, collectieve winsten én gemeenschappelijke actie ontstaan. Dergelijke synergiën worden reeds verkend binnen de 'Pilotprojecten Productief Landschap'. Dat experiment maakt alvast duidelijk dat ook individuele actoren zoals de boer, stedelingen, tuineigenaars, paardenliefhebbers en

ondernemers een rol kunnen spelen in het kwalitatief vormgeven van de open ruimte. En het toont aan dat landbouwtalent met hulp van ontwerptalent heel wat maatschappelijk rendement kan creëren: de landbouw neemt in de Pilotprojecten Productief Landschap een centrale eerder dan sectorale rol op, als producent van voedsel, maar ook als beheerder van de publieke ruimte, aangevuld en ondersteund door andere disciplines en expertises.

Referenties

- Bomans, K., 2011. Revisiting Dynamics and Values of Open Space. The case of Flanders. PhD. Katholieke Universiteit Leuven, Leuven, 180 pp.
- Busck, A.G., Kristensen, S.P., Praestholm, S., Primdahl, J., 2008. Porous landscapes. The case of Greater Copenhagen, *Urban forestry and Urban Greening* 7, 145-156.
- Dal Sasso, P., Caliandro, L.P., 2010. The role of agro-industrial buildings in the study of rural territory. *Landscape and urban planning* 96 (3), 146-162.
- Declerck, J., Vanempten, E (ed.), Swinnen, P, Devoldere, S, Hertveld, T, Bergers, J, Segers, T, Buyse, F, Vincke, F, Relaes, J, Rogge, E (ed.) & Lauwers, L (ed.) 2014, *Pilotprojecten Productief Landschap. Stuurgroep Pilotprojecten Productief Landschap*, Brussel, Vlaams Bouwmeester.
- EEA (European Environment Agency), 2006. Urban sprawl in Europe. The ignored challenge. EEA report 10/2006, Copenhagen
- Lierman, S., Huygebaert, B., Wellens, C., Rogge, E., Kerselaers, E., Dessein, J. (2015). Visie op landbouw in de stedelijke omgeving van Gent 2030. Compacte samenvatting van de onderzoeksresultaten. Studie uitgevoerd in opdracht van Stad Gent door SumResearch, ILVO en Paul de Graaf.
- Lierman, S., Vandekerckhove, B., Huygebaert, B., Wellens, C., De Pau, J., Rogge, E., Dessein, J., Kerselaers, E., Prové, C. (2015). Visie op landbouw in de stedelijke omgeving van Gent 2030 en de ruimtelijke vertaling ervan. Studie uitgevoerd in opdracht van Stad Gent door SumResearch, ILVO en Paul de Graaf.
https://stad.gent/sites/default/files/page/documents/20150324_NO_Eindrapport%20Visie%20op%20Landbouw%20-%20kv.pdf
- Markantoni, M., Strijker, D., 2012. Side Activities of Non-Farmers in Rural Areas in the Netherlands. *Urbani izziv*, 23 (2), 76-86.
- Olsson, G., Bruckmeier, K., Wästfelt, A., 2015. Peri-urban agricultural transformations in Gothenburg, Sweden. Case study report RETHINK project.
- Poelmans, L, Engelen, G, 2014. Verklarende factoren in de evolutie van het ruimtebeslag. Studie uitgevoerd door VITO.
- Præstholm, S., Kristensen, S.P., 2007. Farmers as initiators and farms as attractors for non-agricultural economic activities in peri-urban areas in Denmark. *Danish Journal of Geography* 107(2), 13-27.
- Rogge, E., Kerselaers, E., Prové, C., in press. Envisioning opportunities for agriculture in peri-urban areas. In: Andersson K., Sjöblom S., Granberg L., Ehrström P., Marsden T. (Eds.) *Metropolitan Ruralities - Research in Rural Sociology and Development*. Volume 23. Emerald Group Publishing

Verhoeve, A., Dewaelheyns, V., Kerselaers, E., Rogge, E. , Gulinck, H., 2015. Virtual farmland: grasping the occupation of agricultural land by non-agricultural land uses. *Land Use Policy* 42, 547-556.

van der Vaart J.H.P., 2005, Towards a new rural landscape: consequences of non-agricultural re-use of redundant farm buildings in Friesland, *Landscape and Urban Planning* 70 (1-2), 143-152.

Vanempten, E (ed.) 2015, *Pilootprojecten Productief Landschap: Oproep Ontwerpteams*. Stuurgroep Pilootprojecten Productief Landschap, Brussel, Vlaams Bouwmeester.

www.productieflandschap.be

Via deze link kunt u het filmpje bekijken: <http://www.ilvo.vlaanderen.be/language/nl-BE/NL/Pers-en-media/Videos/Open-ruimte-open-blik#.VvFoYcv2a70>